

Nêrînek li Ser Hikûmeta Atabegên Loristanê di Sedsalên Navincî de*

An Overview of the Loristan Atabeg Government in the Middle Ages

Abolfazl KHATIBI*

*Wergêran ji Farisî bo Kurdî: Cumhuri ÖLMEZ**, İbrahim TARDUŞ****

KHATIBI, Abolfazl, ÖLMEZ, (2022). "Nêrînek li Ser Hikûmeta Atabegên Loristanê di Sedsalên Navincî de", trans. Cumhuri & TARDUŞ, İbrahim, Nûbihar Akademi, no. 18, p.281-298, DOI: 10.55253/2022.nubihar.111637

Genre/Cure: Translation/
Wergêran

Received/ Hatîn: 25/11/2022

Accepted/ Pejirandin:
20/12/2022

Published/ Weşandin:
31/12/2022

ORCID:
0000-0002-8292-0921

Plagiarism/Întihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via ithenticate plagiarism website./ Ev gotar herî kêr ji aliyê 2 hakeman ve hatiye nirxandin û di malpera întihalê ithenticate re hatiye derbaskirin.

PUXTE:

Atabegên Loristanê ku nijada wan digihije kurdên Şamê, du silsileyên nasrav yên bi navê Lora Mezin û Lora Biçûk in ku ji serdemên dawî yên Selçûqîyan ta 4 sedsal paşê, li herêmên berfireh yên wekî Xûzistan, Loristan û li herêmên li derdora wan desthilat bûne. Axirî, Lora Mezin di serdema Tîmûr de û Lora Biçûk jî di nivê serdema Safewîyan de ji holê rabûne.

Peyvên Sereke:

Kurd, Atabeg, Lora Biçûk, Lora Mezin.

1. DESTPÊK

Leqebê "Atabeg" bi vê egerê bi hin fermandarên tirk ên Selçûqî hatiye dayîn ku van Siltanan ji bo perwerdekirinê zarokên xwe teslîmî wan kirine, û hin caran ew ji terefê Siltanan ve bûne xwedî desthilatdarî. Bi demê re, di serdema paşdaçûna Selçûqîyan de, ev

* Ev nivîsara Abolfazl Khatibi, ji gotareke ku bi heman navî di Ensîklopedîya Mezin a Îslamî da çap bûye hatiye wergirtin, wergeran û berfirehkirin.

** Endamê Licneya Zanistî ya Akademîya Ziman û Edebîyata Farisî Koma Ferhengnûsîyê / Member of the Academic Staff of the Academy of Persian Language and Literature, Dictionary writing group, Tahrân.

*** Xwendekarê Doktorayê, Zaningeha Dicleyê, Enstîtûya Zanistên Civakî, Beşa Ziman û Çanda Kurdî, Diyarbakir, Tirkîye./ PdD Student, Dicle University, Social Sciences Institute, Kurdish Language and Culture Department, Diyarbakir, Turkey, e-mail: cumhurnemir@gmail.com ORCID: 0000-0003-2489-7855

**** Dr. Lêkoler, Zaningeha Mardin Artukluyê, Enstîtûya Zimanên Zindî yên li Tirkîyeyê, Beşa Ziman û Çanda Kurdî, Mêrdîn, Tirkîye./ Dr. Research Assistant, Mardin Artuklu University, Living Languages Institute, Kurdish Language and Culture Department, Mardin, Turkey, e-mail: ibrahimtardus1@gmail.com ORCID: 0000-0002-8292-0921

leqeb ji bo fermanarên derveyî tirkan jî hat bikaranîn ku daxwaza desthilatdariyê dikirin û şahzadeyên tirk di bin kontrol û perwerdeya wan de hebûn. Her çiqas hikimdarên Loristanê bi eslên xwe kurd bin jî, ji ber serxwebûna wan a di desthilatdariyê de û perwerdekirina hin şahzadeyên Selçûqîyan, bi sifetê “Atabeg” nasrav dibin. Her wekî Ebû Tahir, avakarê Lora Mezin, Loristanê bi dest dixê û ji bin serweriya Atabegên Faris derdikeve û navê “Atabeg” li xwe dike (Hemdullah Mustewfî, 1362, r.540, Mîrxwand, 1339, r. 4/624) û Hezar Esb wekî duyemîn hikimdarê Lora Mezin ji xelîfeyê Ebasî Mensûr Atabegîyê distîne (Hemdullah Mustewfî, Tarîxê Guzîde, 1362, r. 5).

Der bareyê navandina coxrafyaya Lora Mezin û Lora Biçûk de, tê gotin ku di nava salên 300 h./913 m. de du bira hebûn, yek bi navê Bedr, (birayê mezin), dibe hikimdarê qismek ji Loristanê ku bi navê Lora Mezin navdar bû; û yên din Mensûr, (birayê biçûk) hikimdariya qismê din ê vê herêmê bi dest dixê ku bi navê Lora Biçûk navdar dibe (Heman, r. 538, Muntexib’ul-Tewarîx, 1336, r. 37). Ji terefê coxrafayî ve herêma li rojhilat û başûrê Karûna Jor, wekî welatê Lora Mezin tê binavkirin, ku bi gotina Hemdullah Mustewfî, li kêleka Şûlistanê (Memesenî ya îro), di nava sînorên Faris de bû (Nuzhet’ul-Qulûb, 1362, r. 70) û paytexta wê bi navê Îzec (Mal Emîr an Îze ya îro) bû. (Le Strange, 1337, r. 263). Lora Biçûk jî li bakur, Karûna Jor di nava xwe de dihewîne û navenda wê Xuremabad û yek ji bajarên wê yên sereke Burûcerd (Heman, r. 216) bû. Ji aliyê siyasî ve Atabegên Lora Mezin nisbet bi Lora Biçûk zêdetir xwedî girîngî bûn, zîra li ser herêmên di nava Faris, Iraqa ‘Ereb, Iraqa ‘Ecem û Şûlistanê desthilatdar û ligel Atabegên Faris û Xelîfeyê ‘Ebasî yê Bexdadê pêwendîdar bûn. Dîsa, zêdetirê rêyên îrtibatê yên başûrê rojavayê Îranê ligel herêmên zêdetir li rojava û Iraqê Ereb, li vê herêmê bûn. Li miqabilî vê, herêmên di bin sîwana Lora Biçûk de dûrtir û rêyên muhim kêmtir ji vê herêmê derbas dibûn (Iqbal, 1341, r. 442-444). Ligel vê çendê, piştî têkçûna Atabegên Lora Mezin, herêmên Lora Biçûk xwedî girîngiyeke xas bû, ku di serdema Safewîyan de di navbera du dewletên reqîb, Îran û Osmanîyan de cih digirt.

1. ATABEGÊN LORÊ MEZIN (1155-1424/550-827h.)

1.1. Avabûna Silsileyê

Ev silsile bi navê yek ji bapîrên xwe, Fezlewiye, Benî Fezlewiye (Bidlîsî, 1343: 43) û bi navê duyemîn hikimdarê vê silsileyê, Nusretûd-Dîn Hezar Esb, bi navê Hezar Esbîyan jî navdar in. Bapîrên wan kurdnijad bûne û di nava sînorên Şamê de jiyane (Hemdullah Mustewfî, Tarîxê Guzîde, 1362, r. 539).

Ji nava tarîxzanan tenê Xefarî –ku agahiyên wî ji terefê qisûran ve ne xalî ne û li gorî tarîxzanên beriya xwe nakok in- der bareyê pêşiyên vê komê yên ji kurdan û çawaniya koça wan a ji Şamê bo Loristanê, behs kiriye û nesebê Feth’ul-Dîn Fezlewiye, malbata jê hatî, bi Keyxusrew (diyar e ku padişahê mîtolojîka Îranê ye) girê daye. Bi gotina wî; Îbrahîmê kurê Elî, neviyê Fezlewiye, piştî ku hin kesên wî bi

destê hikimdarê Şamê tên kuştin, ligel qewmê xwe koçî derdora Meyafarqîn kirin. Kurê Îbrahîm yê bi navê Keynûye ji waliyê Şamê tolê hildide, wî di kuje û paşê hemû koçî Azerbaycanê dikan. Li wê derê Keynûye xwe nêzîkî hikimdarê Gîlanê dike û bi xwişka wî re dizewice. Piştî wî Mekî bîn Ebû Hesên, kurmam û xelefê Keynûye, qewmê xwe ji Azerbaycanê tîne deşta bakurê çiyayê Uşturan li Loristanê (Xefarî, 1343, r. 170-6). Eb'ul- Hesên Fezlewiye di sala 500î h. de û li gorî riwayeteke sala 505î h. ligel 100 malbatên kurd ji Cebel'ul-Simaq, nêzîkî Helebê, ber bi Loristanê ve diçin û kurdên ligel wî –wekî reiya- bo xizmeta neviyên Muhemmed Xurşîd (wezîrê Nesîreddîn Muhemmed bîn Helal ji xelefên Bedir (bîn Hesnewiye) ku di serê sedsala 4î h. de hikimdarê Loristanê bû) tevî wî dibin. Yek ji neviyên Eb'ul Hesên, bi navê Ebû Tahir bîn Muhemmed -ku ji bo wî avakarê Lora Mezin tê gotin- dikeve bin xizmeta Sunqur Atabegê Faris (Hukim, r. 543-558 H.) û ji ber cesaret û cengaweriya xwe nêzîkî wî dibe, Sunqur di sala 543î h. de wî dişîne şerê li hemberî hukumranê Şebankare. Ebû Tahir, piştî serkeftinê, bi daxwaza xwe ji terefê Sunqur ve bo Loristanê tê şandin ji bo ku wê herêmê bixe bin kontrola Atabegên Faris.

Feqet, piştî ku desthilatdariyê ji Sunqur distîne, xwe wekî atabeg îlan dike û bi awayekî serbixwe wê derê bi rêve dibe û dewleta Atabegên Lora Mezin di heman tarîxê de ava dibe (Hemdullahê Mustewfî, r. 539-540, Muntexub'ul-Tewarîx, r. 38-40, Şebankareyî, 1363, r. 208-206).

1.2. Atabegên Lor, Ji Avabûnê Heta Têkçûna Îlxanan

Ebû Tahir piştî hikûmraniya 34 salan mir û kurê wî yê herî mezin Nusret'ud-Dîn Hezar Esb bû desthilat. Wî Îzec (Îze) kire paytext û ew ava kir. Di vê heyamê de gelek qebîleyên wekî Eqîlî, Haşimî, Isterekî û Bextiyarî ji Cebel'ul-Simaq koçî Loristanê kirin û ji bo pêşvebirina herêmê alîkarî dane Hezar Esp û birayên wî. Piştê vê Atabegên Lor bi demê re bûn xwedî hêz û qeweteke zêde. Hezar Esp şûnmayên dawî yên qewmê Şol ji Şûlistanê derxistin û berê wan dane Farisê. Paşê, temamiya Loristanê heya 4 mîl nêzîkî Isfehanê xist bin kontrola xwe, û ji terefê Faris heta wilayeta Xeşt û Mahûr, pêşve çû û birayên xwe ji bo rêvebirina herêmên cuda cuda peywirdar kirin. Tukleyê Atabegê Faris (571-591 H.) ku ji bo muhafizekirina sînorên xwe keleha bi navê Mancest (Mangeşt an jî Mûngeşt), li başûrê rojhilatê Îzec têkoşîn da, lê ji ber ku hêviya wî nema wê bi dest bixe, ligel Atabegên Lor selahet kir û keça xwe jî bi wî zewicand (Hemdullah, Heman, r. 540-542, Muntexib'ul-Tewarîx, r. 40-41; Xefarî, r. 170-6). Demên paşê Hezar Esb, kurê xwe Tukle ku neviyê Selxuriyên Faris û hemnavê bapîrê xwe bû, şande Bexdadê û ji el-Nasir li-dîn'ullahê Xelîfeyê Ebasî daxwaza leqebê atabegî kir û xelîfeyî jî leqeba atabegî da wî (Hamdullah Mustewfî: Heman cih, Muntexib'ul-Tewarîx, r. 41). Paşê ku Sultan Muhemmed Xarezmsaş ji ber Moxolan reviya Iraqê, Nusret'ud-Dîn Hezar Esb û hinek ji fermandarên wan herêman çûn alîkariya wî, feqet Sultanî guh neda pêşbîniya Hezar Esb a li ser

kêmîna li guzergehên zehmet, ya di navbera Faris û Loristanê de, ji bo muqabeleya li hemberî Moxolan, ew bi menfaetparêziyê û daxwaza stendina tola ji Atabegê Faris sûcdar kir ku xwest leşkerê xwe ber bi wê derê ve bibe. Ji ber vê rewşê Hezar Esb vedigere herêma xwe. Feqet ji ber ku wî keça xwe dabû Xiyasuddîn, kurê Sultan Muhemmed, təkiliya xwe ya dostane ligel Sultanî parast û wextê Sultan Celaleddîn Xarezmsah hat Bexdayê, li Xuzistanê nêzîkî Hezar Esb bû û Atabegê Lor jî bi keyfxweşî ew pêşwazî kir (Cuweynî, 1911, r. 204/2, 154, 114-113, Reşîd'ud-Dîn, 1362, r. 367-366/1; Nesewî, 1344, r. 39).

Hezar Esb di sala 626 h./1299 m. de mir (Xefarî, 170). Çavkaniyên tarîxî der bareyê cihnişînê Hezar Esb de ketine ixtilafê. Bi gotina Xefarî (S. 170-171) piştî wî kurê wî (yan jî birayê wî, bnr. Hemdûllah Mustewfî, Heman, 540) Imadeddîn Pehlewan bû rêveber û di sala 646 h. de mir. Hinek çavkaniyên beriya Xefarî jî wisa beyan dikin ku wî heyamekê serwerî kiriye (Hemdûllah Mustewfî: h.b., r. 540; Xefarî, r. 170-171). El-Mustensir, xelîfeyê Ebasî ji Celadeddîn Xarezimşah xwest ku ew Imadeddîn Pehlewan ne wekî pêyrevî xwe lê, wekî pêyrevî dîwanê û xilafî Ebasî nas bike. Celaleddîn ewil razî bû, lê paşê poşman bû û di nava sala 627 h. de Nesewî yê katibê xwe dişîne Iraqê û Imadeddîn îtaetî Celadeddîn kir. (Nesewî, r. 226-227)

Şebankareyî jî ji wî re “Melîkê Lor” gotiye ku keça hikûmdarê Qeraxetayê Kirman jina wî bû (Şebankareyî, r. 197, bnr.: İbn Fûtî, 1965, r. 702/(2) 4), feqet zêdetirê tarîxzanan bêyî ku behsa hikûmeta Imadeddîn Pehlewan bikin, Tukleyê kurê Hezar Esb wekî cihnişînê bavê xwe nîşan dan (bnr: Hemdûllah Mustewfî, h.b., r. 542; Bidlîsî, r. 48). Di wextê xwe de Se'd Bîn Zengî (hukum. 599-623 h.) bi hinceta tola təkçûna şerê Şûlan dest bi çendîn şerên li hemberî Tukle kir, lê ev karê wî negihişt encamekê, Tukle wê demê talan bire ser sînorê Lora Biçûk û hinek ji herêmên wê xistin bin kontrola xwe, û heyamekê paşê du kes ji fermandarên xelîfeyên Ebasî ceza kirin ku li Loristanê xwedî hikim bûn (Hemdûllah Mustewfî, h.b., r. 542-543; Muntexib'ul-Tewarîx, r. 41-42).

Di sala 655 yan 542yê h. de wextê ku Hulakû Xanê Moxol ji bo bidestxistina Bexdadê, ji sînorê Lora Mezin derbas bû, Tukle tevî artêşa wî bû, feqet ji ber kuştina musulmanan û qetlê xelîfeyê Ebasî bi destê Moxolan, zêde tesîrdar bû û reviya Loristanê. Hulakû li pey wî artêşekî şan û axirî ew desteser kir û ligel xwe bir Tebrîzê, û di 15î Remezana 656 h./15î îlona 1258 m. li heman cihê ew kuşt (Hemdûllah Mustewfî, h.b., r. 543-544; Muntexib'ul-Tewarîx, r. 42-43).

Piştî Tukle, birayê wî Şemseddîn Alb Erxûn ku beriya wî bi destê Moxolan esîr bû, bi destê Hulakû ji bo Lora Mezin hat hilibijartin û Moxolan terka Loristanê kirin. Şemseddîn di serdema hikûmeta xwe de hewl da birînên ji ber êrîşa Moxolan yê Loristanê derman bike. Ew bi avakirina sînorên xwe mijûl bû û heta wextekê ji miletî bac nestend (Hemdûllah Mustewfî, Tarîx, r. 544-545; Muntexib'ul-Tewarîx, r.

43-44). Tarîxa mirina wî, bi îxtîlaf, wekî 670 h. (Muntexib'ul-Tewarîx, r. 44), 671 h. (Hemdûllah Mustewfî, h.b., r. 545), 672 h. (Xefarî, h. cih) tên nîşandan.

Piştî wî kurê wî Yusif Şahê Ewil ku di nava artêşa Ebaqa Xan, Îlxanê Moxol de bû, dibê cihnişînê bavê xwe. Digel vê, ligel nêzikî 200 leşkerên xwe li heman cihê nişte-cih dibê û temsîlkarê wî li Lora Mezin berpirsiyariyê digire ser xwe. Wextê ku Ebaqa Xan ligel Buraq şer dike, Yusif Şah bi leşkerên xwe ji Loristanê çû alîkariya wî. Ew di êrîşa Ebaqa Xan li ser Gîlanê jî ligel wî bû, lê ji ber ku di rê de Îlxanê Moxol jî terefê dujminan ve hatibûn dorpêckirin, Yusif Şah bi cesaret canê wî ji mirinê xilas kir. Xanê Moxol piştî wê leqebê "Bihadir" da wî û mintiqeyên wekî Kuh Kîlûye, Fîrûzan (ku heft mîl ji Îsfahanê dût) û Curbadiqan (Gulpayigan) li sînorê wî zêde kirin. Yusif Şah, Kuh Kîlûye jî bi şerî bi dest xist. (Hemdûllah Mustewfî, h.cih; Muntexib'ul-Tewarîx: 45; Wessaf'ul-Hezre, r. 249-250).

Di sala 681 h. de Ebaqa Xan mir û Ehmed Tekûdar ji bo cihnişîniyê li hemberî reqîbê xwe Erxûn Xan ji Yûsif Şah alîkarî xwest û Atabegê Lor jî bi du hizar siwaran û deh hizar piyadeyan alîkarî gihand wî, lê ligel têkçûna Ehmed Tekûdar (683 h./1284 m.), Erxûn piştî ku li ser textê Îlxanî rûnişt Yûsif Şah efû kir, ferman da wî ku Xwace Şemsedîn Muhemmed Sahib Dîwan ku reviyabû Loristanê, vegeîne arteşê. Yûsif Şah ferman bi cih anî û keça Xwace Şemsedîn ji xwe re wekî jin anî. Axirî Yûsif Şah maweya ku careke din arteş bire Kuh Kîlûye, li nêzikî vî bajarî mir (Hemdûllah Mustewfî, h.b.: 545-546, Muntexib'ul-Tewarîx: h. cih.). Hemdûllah Mustewfî tarîxa mirina wî bi xeletî wekî 680 h. (heman: 546) û ji muelifê *Muntexib'ul-Tewarîxê Mu'înî* 685 h. (h.cih) wergirt. Lê tarîxa 684 h. ku çavkaniya herî dawiyê, Bidlîsî jê behs kiriyê (Bidlîsî, r. 52), duristtir e.

Piştî Yûsif Şah kurê wî Efrasiyabê Ewil bû desthilat ku wekî bavê xwe yek ji fermandarên Îlxanê Moxol bû. Piştî wî, wî birayê xwe Ehmed şand arteşê, hinek ji tarîxzanên ciwanî, kêmtêcrûbe û rênazanbûn û pêwendiya nebaş a Efrasiyab ligel Moxolan wekî sebêbê wêranbûna Lora Mezin dizanin. Efrasiyab bi behaneyê ku Kuh Kîlûye, berê perçeyek ji hakimiyeta Atabegên Lor bû, bi erêkirina Îlxan Moxol, ew der bi dest xist. Lê Atabegê Faris ku sînorê xwe di xetereyê de dît, ji Erxûn xwest ji bo ku fermanê bide Efrasiyab ji Kuh Kîlûye derbixe. Feqet Efrasiyab guh neda û hakimiyeta wir ji Qizil, kurmamê bavê xwe re hela. Qizil heyamekê paşê serî rakir û Efrasiyab ew têk bir û ligel van hemûyan careke din serweriya Kuh Kîlûye da wî. Di heman demê de Efrasiyab di şandina xeracê bo Îlxanê de sistî kir, û ji ber ku Erxûn Xan mir (690 h.), wî bi eşkereyî îsyan kir. Di wê demê de tiştêkî berbelav bû ku piştî mirina vî Îlxanî, padişahêkî misilman derkevê meydana, Efrasiyab jî ji ber ku xwe ji terefê dewlemendî û leşkerî ve li gorî kesên din baştir didît, hewl da ku li şûna Îlxan birûne (Wessaf 250-251, Hemdûllah Mustewfî, h. cih; Xefarî, r. 171). Bi gotina Hemdûllah Mustewfî, wê demê Qizil ku li pey eqrebayên Cemaledîn, wezîrê hatî kuştin, çûbû Isfahanê, bi alîkariya birayê xwe Selxur Şah, fermandarê Moxol

ya Isfehanê qetil kir û xutbe bi navê Efrasiyab xwend (Hamdullah Mustewfî, heman cih). Efrasiyab kesên nêzîkî xwe ji bo fermandariya cihên di bin serweriya xwe de, ji Hemedanê heya Xelîcê Faris careke din peywirdar kirin. Paşê wî hewl da paytexta Îlxanan bi dest bixe. Leşkerê ku wî ji bo şerê ligel Moxolan şandibû Kerehrûd (li eyaleta Cebal), têk çûn û piştî mirina Erxûn hêj kes li şûna wî rûneniştibû. Mîrên Moxol Tolday Îdacî ji bo şerê ligel Efrasiyab şandin û ji fermandarên Lora Biçûk jî alîkarî xwestin. Moxolan ewil li Isfehanê dest bi talanê kirin û ew der şelandin, û padişahê Lor kirin firarî. Axirî, artêia Efrasiyab jî li herêma Cûy Serd têk çû û li wî ku li kelehha Mangeştê pena girtibû xwe bi neçarî teslîmî Toldayî kir û fermandarê Moxol jî ew şande li nêzîkî Gîxatû (hukum. 690-694) ku wek îlxanê Moxolan hatibû hilbijartin. Feqet piştî demekê Gîxatû, bi navbênkariya nêzîkên xwe, Efrasiyab azad kir û careke din bi hikumdariya Lora Mezin vegevand. Efrasiyab vê carê zêdetirî mirovên xwe û dewletmendên hikûmetê yê wekî Qizil û Selxur Şah kuştin û bi zordestiyê hikûmet bi rêve bir. Wextê Xazan Xan (hk. 694-703 h.) di heyamên ewil yê hikumraniya xwe de ber bi Bexdadê ve çû, Efrasiyab li nêzîkî Hemedanê ber bi wî ve bezî û Îlxan ew xapand, lê piştê demekê emîr Hûrkûdaq, serwerê Moxolê Faris, Efrasiyab binçav kir û teslîmê Xazan Xan kir, wî jî ew bi sedemê kuştina şandeya Moxolî ya Isfehanê û dagirkirina Fîrûzanê kuşt (Hemdûllah Mustewfî, h.b., r. 547-548; Reşîd'ud-Dîn, r. 2/952; Muntexib'ul-Tewarîx, r. 46-47).

Piştî kuştina Efrasiyab (Zîq'e de 695) Nusret'ud-Dîn (Pîr) Ehmed ku serdemekî di seraya Moxolan de mabû, çû ser textê hikûmranîyê. Ew, bereksî selefê xwe li ber Moxolan serî tewand û dema hikûmeta wî bi sulh û aramî derbas bû. Hemdûllah Mustewfî ku di heyama hikûmeta Nusret'ud-Dîn de jiyaye, gelek li pesnê wî dide (h.b., r. 548-549). Şebankareyî ji wî ra dibêje "Qurret'ul-Eynê (nûrê çav) Atabegan û Xulaseyê Xanedanê Fezlewiyye" û dîsa tê gotin ku ew ji bo bicihanîna qanûnên şer'î zêde tund bûye (Şebankareyî, r. 208-209).

1.3. Atabegên Lora Mezin ên Dawiyê

Piştî mirina Nusret'ud-Dîn (Pîr) Ehmed, di sala 733 h./1333 m. de kurê wî Rukneddîn Yûsif Şahê Duyem, ji terefê Ebû Se'îd, Îlxanê Moxol yê dawiyê, bû desthilat û rêbaza bavê xwe bi cih anî. Bi bêhêzbûna dewleta Îlxanên Moxol, Yûsif Şah Şûşter, Huweyze û Besre xistin bin kontrola xwe û bi waliyê Isfehanê jî ket nava nakokîyan û ji bo ku wî bêhêvî bike, biryarda ku serekaniya çema Zayenderûdê bigire. Feqet serwerê Isfehanê bi bexşandina bajarê Fîrûzanê ew ji vê biryarê paşve vegêrand. Ew di sala 740 h./133 m. de li Şûşterê mir û cenazeyê wî birin Îzcecê, li heman cihê di nava Medreseya Rukn Abadê sipartin axê (Şebankareyî, r.209; Muntexib'ul-Tewarîx, r. 48).

Piştî Rukneddîn Yûsif Şah, bira yan jî kurê wî Muzefereddîn Efrasiyabê Duyem bû cîgirê wî (Bidlîsî, r. 56). Ibn Betûte ku di heyama serweriya vî padişahî de bi sînorê Lora Mezin sefer kiriye, wekî kesekî daîmen serxweş ku ji xeynî rojên îniyê dernakeve, behsa wî kiriye (Ibnî Betûte: 1/206). Feqet li gorî riwayeteke din, wî bi

edalet serweriyê kiriye û berhemên zêde li pey xwe hiştine. Di serdema serweriya Rukneddîn Yûsif Şah de têkiliyên Atabegên Lora Mezin ligel Îlhanê Moxol bi temamî qut dibin. Ew di nava sala 751 h. de li Îzecê mir (Muntexib'ul-Tewarîx, r. 48-49; Spuler, 1365, r. 168). Teqwîma serweriya Atabegên Lora Mezin piştî Efrasiyabê Duyem têkilhev û nediyar e. Piştî wî, kurê wî Nûr'ul-Werd bû padişah. Wî serdema xwe bi kêf û eyşê derbas kir hezîneya bapîrên xwe firand. Piştî têkçûna Îlhanên Îranê, di munaqeseya di navbera Ebû Îshaq Încû û Emîr Mubarezeddîn Muhemed, ji Al-i Muzefferê de, wî terefê Ebû Îshaq girt û gava ku Şah Şuca', kurê Emîr Mubarezeddîn Isfehan dorpêç kir (756 h.), Nûr'ul-Werd ligel leşkerên xwe çû alîkariya Ebû Îshaq û ghişt Isfehanê, feqet Ebû Îshaq ji bo şerî ew hêz di xwe de nedît û reviya Şûsterê û Nûr'ul-Werd jî vegeriya Loristanê (Muntexib'ul-Tewarîx: h.c.; Kutubî, 1335, r. 46). Ji aliyekî ve, Emîr Mubarezeddîn piştî ku Faris bi dest xist, dixwaze Nûr'ul-Werd ji piştgiriya Ebû Îshaq vekêşe û ji ber ku nekarî vê pêk bîne, di dawiya muherema 757 h. de, bangî Loristanê kir û piştî şerê ligel Keyûmers bîn Tukle û kuştina wî li nêzikî Bihbehane, Îzec bi dest xist û hikûmranî de Şemseddîn Pêşeng û ew bi xwe vege-riya Şîrazê. Şemseddîn Pêşeng, Nûr'ul-Werd ku sipartibû Keleha Sûsê (Sûsen), desteser û kor kir (Muntexib'ul-Tewarîx, r. 50-52; Xefarî, r. 271). Kutubî, nav û nesebê cihnişînê Nûr'ul-Werd, kurmam û zavayê wî wekî "Şemseddîn Peşeng bîn Selxur Şah bîn Ehmed bîn Yûsif Şah" bi lêv dike (Kutubî, r. 52). Xefarî, Peşeng wekî birazî û cihnişînê Nûr'ul-Werd (h.c.), û Bidlîsî wî wekî birazî û cihnişînê Efrasiyabê Duyem nîşan didin (h.c.). Di vê heyamê de Şah Mensûr, biraziyê Şah Şuca' ku li ser Şûsterê hikûmdar e, bênavber herêmên Lora Mezin talan û wêran dike, heya ku bi de'weta Peşeng, Şah Şuca' di sala 785 h. de ji bo şerê li hemberî Şah Mensûr hate Şûsterê, lê mesele bi sulhê hel dibe û Peşeng vedigere Îzecê (Kutubî, r. 99-101; Hafiz Ebrû: h. c.). Sikkeyên bi navê Şah Şeca' ji wê demê hatine bidestxistin ku di salên 762 h. û 6764 h. de li Îzecê hatine çêkirin (47/V,11/E). Peşeng piştî hikûmranîya 35 salan, di sala 792 h./1390 m. dimire (Xefarî: h. c.).

Piştî Peşeng, kurê wî Ehmed (Pîr Ehmed) bû cihgirê bavê xwe. Tê gotin ku di wextê vî Atabegî de Loristan ber bi wêranîyê ve çû (Xefarî, Bidlîsî, h.c.). Wî di destpêka serweriya xwe de, yek ji biraderên xwe yê bi navê Hûşeng kuşt û biraderên din, Efrasiyab û Mes'ûd Şah û fermandarên hikûmetê ji wî dûr ketine (Muntexib'ul-Tewarîx, r. 50). Şah Mensûr ji vê firsendê îstîfade kir û bi çargavî berê xwe da Lora Mezin. Atabeg, ji ber ku şiyana berxwedanê nebû, reviya cem Tîmûrê Gurganî, Şah Mensûr jî hikûmeta Lora Mezin da Melik Uweys û vegeriya Şîrazê (Kutubî, r. 119).

Wextê ku Emîr Tîmûr di sala 795 h. de ji axa Loristanê derbas bû, Atabeg Pîr Ehmed serî li ber wî tewand, û bû fermandarê wî. Tîmûr jî serweriya Pîr Ehmed ya li ser Lora Mezin pesend kir û nêzikî du hizar malbatên Lor, ku Şah Mensûr ew bi Şîrazê şandibûn, bi Loristanê vegehandin (Şerafedîn Elî Yezdî, 1972, r. 489-499). Wî, Efrasiyab û Mes'ûd Şah, biraderên Pîr Ehmed bi hürmet birin Serqemed, feqet piştî

heyamekê Efarsiyab vegerand Loristanê û ew di serweriyê de kire şîrîkê birayê wî û nîviyê serweriya Lora Mezin teslîmî wî kir. Piştî demekê di navbera her du birayan de ji bo serweriyê şer derket û Loristan wêran bû. Di vê navberê de, Pîr Muhemmed ku ji terefê bapîrê xwe Tîmûr ve ji bo Isfehanê hatibû wezîfedarkirin, bi piştgiriya Efrasiyab, Ehmed binçav kir û şande cem Emîr Tîmûr, feqet wî careke din Ehmed şand Loristanê. Piştî mirina Tîmûr (808 h./1404 m.) Pîr Muhemmed careke din Ehmed binçav kir û şand zindanê. Di sala 811 h. de Îskender, yek ji neviyên Tîmûr bû hikimdarê Faris, Ehmed serbest berda û ew wekî serwerê Lora Mezin şand. Atabeg Ehmed vê carê jî gelek zordarî û kuştin kirin, heta ku di dawiyê de bi destê komek ji qebîleya Asterkî ve hat kuştin (Muntexib'ul-Tewarîx: 50-52). Piştî kuştina Ehmed, kurê wî Ebû Se'îd ku pismamê xwe Esrafiyab heps kiribû, çû cem Îskender ji bo ku cihnişîniya wî pesend bike. Îskender êk du salan wî dike fermandarê xwe, paşê wî dike serwerê Lora Mezin (Heman, r. 52-53; Xefarî, r. 172).

Ji serdema serwerî û mirina Ebû Se'îd agahî li ber dest nînin. Piştî wî yek ji kurên wî Şah Huseyn serwerî kir û di sala 827 h. de bi destê Xiyaseddîn bîn Kawûs bîn Hûşeng bîn Peşeng tê kuştin. Îbirahîm Sultan, kurê Şahruxê Tîmûrî leşker ji bo şerê ligel Xiyaseddîn dişîne, feqet ew direve û silsileyê Lora Mezin bi temamî ji meydana radibe (Xefarî: h.c.; Bidlîsî: 56-57; Fesîh, 1339, r. 3/267) û serkirdeyên eşîra Bextiyariyan li wê herêmê dibin serwer (48/V, 11E).

2. ATABEGÊN LORA BIÇÛK (580-1006 h./ 1184-1597 m.)

2.1. Derketina Atabegên Lora Biçûk

Ev xanedan, ji ber Xûrşîd ku yek ji bav û kalên wan e, yan Şecaeddîn Xûrşîd ku avakarê wan e, bi navê “Benî Xûrşîd” jî tê nasîn (Mûneccîmbaşî, r. 95; Lane-Poole, 315/2, r. 1370; Von Zambaur, 354, r. 1980). Ji eqrebatiya wan û Muhammed Xûrşîdê, wezîrê Nesîruddîn Muhammed bîn Hîlalê hikimdarê Loran, berî koçkirina bavûkalên Atabegên Lora Mezin, ti agahî li ber dest nînin. Atabegên Lora Biçûk ji taîfeya Lora Cengrewî (Cenkrewî) û ji şaxa “Selbûrî” bûn ku di tarîxeke nediyar de ji bo bidestxistina mêrgan bi hin eşîrên din re ji ciyên xwe yên eslî, ji Manrûdê (Madanrûda niha, navenda Terhana niha a başûrê Kûhdeştê, bnr. Îzedpenah, 310/1: 1363) koçî Çengrîyê kirin (navê çiya û deverê li bakurê rojhilata Kûhdeştê) û navê heman deverê li xwe kirin. Ev eşîr heta sedsala 6 h./12 m. ne xwedî hikûmet bûn û tabîê Xelîfeyên Abbasî û Hakimên Iraqa Acem bûn. (Hamdûllah Mustewfî, Tarîx-î Guzîde, r. 549-551; Muntexib'ul Tewarîx, r. 53-54) Di sala m. 550an de Muhammed û Keramîyê kurê Xûrşîdê ji qewmê Çengrewî, ketine xizmeta Husameddîn Şuhlî (an Şahle, yekî ji tayîfeya Tirkan) yê ku sernavê Selçûqîyan li Loristan û perçeyê Xûzîstanê bi rê ve dibir. Bi wasîteya wan Şucaeddîn Xûrşîd (bîn Ebûbekir bîn Muhammed bîn Xûrşîd) nevîyê Muhammed jî bi Husameddîn re têkilî danî û wextek şûnde ji aliyê Hûsameddîn ve li hin bajarên Lora Biçûk wekî rêvebir hate tayînkirin.

Gava Hûsameddîn Şuhlî wefat kir, Şûcaeddîn Xûrşîd bi awayekî serbîxwe hikimdarî kir û hêdî hêdî deverên di bin hikmê Sorxab bîn Eyyar [Annaz] (ji Xanedana Kurdên benî Annaz) û hin cihên Lora Biçûk zeft kirin û ji bo Surxab tenê axa Manrûdê hişt. Bi vî awayî Şûcaeddîn Xûrşîd di sala 580 h. de li bakur û rojavayê Loristanê hikûmeta xwe ava kir ku ev hikûmet zêdetirê 400 salan jiya (Hamdûllah, h.b., r. 552-551; Muntexib'ul-Tewarîx, r. 54; Xeffarî: h.c.).

Şûcaeddîn piştî bicihkirina hikûmeta xwe, du kurên xwe yên bi navên Heyder û Bedir şandin ser Çengrewiyan ku bi wan re şer bikin û serweriya xwe li Sehmayê (ya Sema, yek ji wilayetên Manarûdê. bnr. Hemdullah Mustewfî, Nuzhet'ul-Qulûb: 70) belav bikin. Di vî şerî de Bedir hate kuştin. Şûcaeddîn ji bo tola kurê xwe zêde kes şandin ser vê qebîleyê û seranserê Manrûdê bi dest xist. Desthilatdariya Şûcaeddîn, bi El-Nasirê xelîfeyê Abbasiyan giran hat. El-Nasir, Şûcaeddîn û birayê wî Nûreddîn Muhammed vexwendin cem xwe û ji wan xwest ku Keleha Mankreyê (Mangre) radeştî wî bikin. Ji ber ku wan ev red kir, Xelîfeyî her du avêtin zindanê. Nureddîn Muhammed li zindanê wefat kir. Şûcaeddîn Xûrşîd digel wesîyeta birayê xwe jî ev keleh radeştî xelîfeyî kir. Li hemberî vê yêkê bi razîbûna xelîfe nevçeyaya Terazeka Xûzîstanê li ser erdên xwe zêde kirin û vegeriya Loristanê (Hemdullah Mustewfî, Tarîxê Guzîde, r. 552; Bidlîsî, r. 59-60). Hin leşkerên Beyatiyan êrîşî hin deverên Loristanê dikirin. Şûcaeddîn demek şûnde ligel Bedir û birazîyê xwe Seyfeddîn Rustem bîn Muhammed, bi hikimdarê Tirk ê Beyatê re şer kir û Beyat jî li ser erdên xwe zêde kir (Beyat nevçeyeye li ser sînore Loristan, Îran û Îraqê, 40 ferseng/mîl li başûrê rojhilata Bexdayê dikeve) Şûcaeddîn ber bi dawîya emrê xwe ve kurê xwe Bedir, piştî wî jî birazîyê xwe Seyfeddîn Rustem wekî welîhdê xwe hilbijart, lê Seyfeddîn li hemberî Bedir komplo amade kirin, Şûcaeddîn li hemberî Bedir tijî kir ta ku Şûcaeddîn kurê xwe kuşt. Şûcaeddîn ji ber kesera kuştina kurê xwe di 621an de mir ku ew çax emrê wî ji sedî derbas bûbû û Seyfeddîn kete şûna wî. Dibêjin ku Şûcaeddîn desthilatdarekî adil bû, mezela wî bûbû zîyaretgaha Loran (Hemdûlla, hb., r. 553; Muntexib'ul-Tewarîx, r. 54-55).

2.2. Hikûmeta Atabegên Lora Biçûk ji Destpêkê Heta Dewra Safewiyan

Seyfeddîn hem adilane rêvebirî kir hem jî ew rêbirên ku hakimên Iraqê ji dîrxistina wan aciz bûn, bi tundî tepisandin. Dawiyê ew kesên ku ji kiryarên wî yên tund bêzar bûbûn, bi birayê wî Şerefeddîn re li hemberî Seyfeddîn bi hev kirin. Şerefeddîn birayê girt û şande ber destê Emîr Alî bîn Bedir û ji bo tola babê xwe Seyfeddîn kuşt, Şerafeddîn Ebûbekir hikûmet bi dest xist (Hemdûlla, hb., r. 553-554; Muntexib'ul-Tewarîx, r. 55-56).

Şerafeddîn di destpêka hikimraniya xwe de ji kompoyekê filitî ku jina Bedir û diya Emîr Alî ev komplo ji bo wî amade kiribûn. Birayê wî Izzeddîn Gerşasp, Emîr Alî kuşt. Di vê navberê de Hûsameddîn Xelîl ku li Bexdayê ligel Xelîfe dijiya, hate Loristanê, wî çawa fehm kir ku Şerafeddîn li pey kuştina wî ye, vegeriya Bexdayê

(Hamdûlla, hb., r. 554-555; Muntexib'ul-Tewarîx, r. 56-57).

Wextek şûn de Şerafeddîn mir û hikûmeta birayê wî Izzeddîn Gerşasp jî ji ber êrîşa Hûsameddîn Xelîl ku ji Bexdayê ber bi Loristanê ve bû, nedomiya. Piştî şikes-tina Izzeddîn, Husameddîn bû hikimdar û walîtî da Izzeddîn; lê wextek şûnde ew kuşt. Piştî wê ji bo şerî berê xwe da Silêyman Şahê yek ji hakim û reîsên Tirkme-nan, ê ku li ser sînorê Loristan û Kurdistanê bû û birayê Melîke Xatûna jina Izzeddîn Gerşasp bû, ku wî xwedîtî li zarokên Izzeddîn dikir. Piştî çend şeran Husameddîn bi ser ket; lê dawiyê Silêyman Şahê ku ji Xelîfe piştgirî standibû, di sala 640 h. û li gor riwayetê 643 h. de Husameddîn bi dest xist û kuşt û tê gotin ku serê wî bi deriyê Xaneqînê ve daleqînin (Îbn-î Fûtî, 1351, r. 286; Hamdullah Mustewfî, Tarîx, r. 555-556). Abbas Iqbal Hûsameddîn wek berpîrsê kelehên eyaleta Cibalê dihesiband. Piştî qetla wî Moxol ji bo tolhildanê rabûn ji Tebrîzê ber bi Bexdayê ve çûn; lêbelê li hemberî artêşa Muste'sim tiştekan nekirin (Iqbal, 1341, r. 450).

Bedreddîn Mesûdê bira û cihnişînê Husameddîn, ji bo ku tola birayê xwe ji Silêyman Şah hilîne çûbû ba Mengû Qaan. Piştî dagirbûna Bexda ji aliye Hûlakû ve di 656 h./1258 m. de û mirina Silêyman Şah, xizmên wî ji Bexdayê birin Loristanê. Bedreddîn Mesûd heta 658 h. wekî rêvebirê Moxolan, Loristan bi rê ve bir û di he-man salê de mir (Hamdûlla, Heman cih; Muntexib'ul-Tewarîx, r. 59; Hammer-Purgstall: I/162). Di vê demê de, di navbera kurên Bedreddîn Mesûd û Taceddînê kurê Hûsameddîn de ji bo hikimariyê gengeşî derket. Lê Abaqaxanê Moxol kurên Bedreddîn helak kirin û Taceddîn taca hikûmeta Loran bi dest xist (Hamdullah Mustewfî, hb., r. 557-558; Muntexib'ul-Tewarîx, r. 60).

Piştî Taceddîn du kurên din ên Bedreddîn; Felekeddîn Hesen û Izzeddîn Hûseyîn hikûmeta Lora Biçûk bi rê ve birin. Van exlebê Beyat û Nîhawendê îstîla kirin û axên xwe ji Hemedan heta Şûster û ji Isfahan heta Iraqê Erebi fireh kirin, û Lora Biçûk abad kirin (Hamdullah Mustewfî, hb., r. 557-558; Muntexib'ul-Tewarîx, r. 60-61). Dawiyê her du bira di 692 h. de, di zemanê desthilatdariya Gîxatû de wefat kirin (Hamdullah Mustewfî, h.c.), an jî li gorî rîwayetê her du di şerê li hemberî hev de mirin. (Muntexib'ul-Tewarîx: h.c.).

Piştî van du birayan, Cemaleddîn Xizirê kurê Taceddîn Şah bû hikimdar. Desthilatdariya wî ji salekê zêdetir nedomiya. Hûsameddîn Omerê neviyê Bedreddîn bîn Şûcaeddîn Xûrşîd û Şemseddîn Ilyas Elnebkî li hemberî wî muxalefet kirin û dawiyê bi alîkariya Moxolên li wê derê, li nêzîkê Xurremabadê Cemaleddîn têk birin (693 h./1294 m.), û ew û xizmên wî kuştin. Semsameddîn Mehmûd bîn Nûreddîn, Hûsameddîn Omer wekî xesbkarê hikûmetê hesiband û ligel leşkerên bêhejmar ji Xûzîstan berê xwe da Xurremabadê. Hûsameddîn Omer aştî qebûl kir li ser van esasan: Şehabeddîn Ilyas (dibe ku Şemseddîn be) û birayên wî dê ji Loristanê derkevin û ew bixwe jî ji desthilatdariyê vekêşe û here hecê (Muntexib'ul-Tewarîx, r. 60-61), Semsameddîn Mehmûd di heman salê de desthilatdariya Lora Biçûk bi des xist. Wî piştî çendekê

Şehabeddîn û birayên wî kuştin. Paşê, di 695 h. de ew û Husameddîn Omer ku ji hecê vegeriyabû, bi tawana kuştina Cemaeddîn Xizir û Şehabeddîn Ilyas, bi fermana Qazan Xan çûne artêşê û piştî mehkemeyê hatine kuştin (Hamdûlla, Tarîx-î Gozîde, r. 559-560; Bidlîsî, r. 70-71). Husameddîn Omer gava ji hecê vegeriya bi alîkariya Şehabeddîn Ilyas di şerekî de Semsameddîn Mehmûd û kurê wî yê biçûk kuştin. Piştî demeke kurt Îlxanê Moxol ferman da ku Husameddîn bikûjin (Muntexib'ul-Tewarîx, r. 61-62).

Piştî Semsameddîn, Izzeddîn Muhammed bîn Izzeddîn Huseyîn bû desthilatdar. Piştî heyamekê Nureddîn Mesûdê kurê Felekeddîn Hesên muxalefeta wî kir û her du çûne nik Olcaytu. Îlxanê Moxol her du wekî du desthilatdarên du perçeyên cuda yên Lora Biçûk peywirdar kirin. Lêbelê Izzeddîn piştî wextekî seranserê Lora Biçûk îstîla kir. Ew di 716 h. de çû ber rehma Xwedê (Hamdullah Mustewfî, heman, r. 560; Muntexib'ul-Tewarîx, r. 62-63).

Cihnişînê Izzeddîn, jina wî Dewlet Xatûna keça Bedreddîn Mesûd bîn Felekeddîn, ji ber ku ji her kesî rû digirt, di rêvebirinê de ne serkeftî bû ji ber wê çendê peywirdarên Moxolan karûbar bi rê ve dibirin. Gava Ebû Seîd bû Îlxan, Izzeddîn Hesên li şûna xwîşka xwe Dewlet Xatûn wekî hikimdarê Lora Biçûk hate tayînkirin. Wî li gorî pêşniyazên wezîr Xwoce Muhammed Çaxrî kar û barên xwe bi rê ve birin û 730 h./1330 m. de mir (Hamdullah Mustewfî, h.b., r. 560-561; Muntexib'ul-Tewarîx, r. 63).

Şûcaeddîn Mehmûd, kur û cihnişînê wî, ji bo îstîqrar û ewlehiya xelkê hate ser karî, lê ewqas zilm kir, ku her tişt belawela bû û xelk perîşan bû, dawiyê ew bi destê peywirdarên xwe hate kuştin (750 h./1349 m.) (Muntexib'ul-Tewarîx, r. 64).

Piştî Şûcaeddîn, kurê wî Melîk Izzeddîn, ku herî zêde 12 salî bû, li ser textî rûnişt. Wî bi tevkarî û pêşniyazên wezîrê xwe Xwoce Mehmûd bîn Muhammed Çaxrî hewl da ku pirsgerêkên memleketê xwe çareser bike. Melîk Izzeddîn di dewra desthilatdariya xwe de bi cînarê xwe Siltanên Al-i Muzaffer û Celayirî re têtikiliyên dostane danîn û keçeke xwe bi Şah Şûcaeddîn, keça xwe ya din jî bi Sultan Ehmed re zewicandin (Kutubî, r. 101; Muntexib'ul-Tewarîx, r. 64-65).

Di 788 h. de Tîmûrê Gûrkanî bi bahaneya ku Izzeddîn êrîşê karwanên heciyan dike, Loristan dagir kir û li Xurremabad û cihên din yên Loristanê xerab kirin û Izzeddîn girt û şande Semerqendê û kurê wî Seydî Ahmed sirgûnê Endekan kir (Muntexib'ul-Tewarîx: Heman cih; Nîzameddîn, 1363, r. 99; Ibnî Ereşşah, 1305, r. 41-42). Lê piştî sê salan destûr da ku Izzeddîn û kurê xwe vegerin Loristanê û Izzeddîn desthilatdariya wê heremê bistîne (Muntexib'ul-Tewarîx: h.c.). Ligel vê jî, gava Tîmûr dîsa berê xwe da Îranê, kurê wî yê biçûk Omer Şêx kete pey Izzeddîn û Lora Biçûk wêran kir (Şerefeddîn, r. 482-483). Tîmûr di vê seferê de peywira berhevkirina baca Irak, Fars, Azerbaycan û Loristanê da Izzeddîn. Piştî wextekî di navbera peywirdarê Maliyeya Tîmûr û Seydî Ehmedê kurê Izzeddîn de şerek derket, Seydî Ehmed reviya lê Izzeddîn hate girtin (804 h./1402 m.) û diyar e ku li Sultaniye hate kuştin. Seydî Ehmed li çiyayên Loristanê firarî bû, piştî mirina Tîmûr Lora Biçûk bi

dest xist. Ew mirovekî bêşiyân bû û heta mirina xwe ya 815 h. hêza xwe zêde nekir (Muntexib'ul-Tewarîx, r. 65-67).

Piştî Seydî Ehmed birayê wî Şah Huseyîn hate ser textî. Wî, piştî mirina Tîmûr ji qel-siya dewletê îstîfade kir û gelek caran êrîş bire ser Hemedan, Gulpayigan û Isfahanê. Wî piştî mirina Ebû Seîdê Gûrkanî, Hemedan stand û leşker şande Şehrezorê. Dawiyê ew bi destê serokên eşîreteke Tirk a bi navê Beharlû di 873 h./1468m hate kuştin (Xeffarî, r. 173-174; Bidlîsî, r. 73). Piştî ku Şah Huseyîn hate kuştin, kurê wî Şah Rustem derkete ser textî. Derheqê demên ewilîn ên desthilatdariya wî de agahî kêma in û dawî ya desthilatdariya wî rastî avabûna dewleta Safewiyan tê.

2.3. Atabegên Dawîn ê Lora Biçûk

Şah Îsmâil piştî ku Bexda di 914 h./1508 m. de fetih kir, berê xwe da Xûzîstanê û gava Şah Rustem îtaetî wî nekir, leşker şandine Loristanê. Ew girtin û birine Şûsterê li pêşberî Şah Îsmâil, lê Şah Îsmâil dîsa ew wekî desthilatdarê Lora Biçûk peywirdar kir (Xwandemîr, 497/4-499, r. 1362; Îskender Beg, 34/1-35, r. 1350). Desthilatdariya wî ya li ser Kerxe, Harûnabad (Şahabad-Îslamabada îro) û Sîlaxûrê li bakurê Xûrremabadê erê kir (Röhrborn, 123, r. 1357). Di belgeyên Osmanî de nameyek heye ku Sultan Selîmê Osmanî ji bo Şah Rustem şandiye û tê de ji Atabegên Lor tê xwestin ku li hemberî Safewiyan muxalefetê bikin û peywirdarên wan bigirin; lê derheqê bersiva Şah Rustem de tu agahî li ber dest nînin. Diyar e ku ev name piştî serfiraziya Selîm a li Çaldiranê (920 h.) hatiye nivîsîn (Rehîmzade, 202-203, r. 1341).

Ûxûr, kur û cihnişînê Şah Rustem, di 940 h. de gava Şah Tahmasbê padîşahê Safewiyan û cihnişînê Şah Îsmâil êrîş bire ser Abdûllah Xanê Ozbek ligel wî bû. Lê gava ew piştî cengê vegeriya Loristanê, li Nihawendê komeke alîgirên birayî wî Cîhangîr li dorê civiyan û ew kuştin (Xeffarî, r. 174; Ebdî Beg, 143, r. 1369).

Cîhangîr piştî kuştina birayê xwe bû desthilatdar, lê ji ber bêîtaetiya bi Safewiyan, Şah Tahmasb, Abdûllah Xan Ustaclûyê hakimê Hemedanê şande Loristanê, Abdûllah Xan Ustaclû ew kuşt (Îskender Beg, r. 469/1-470; Bidlîsî, r. 74). Derbarê cihnişînê Cîhangîr de di çavkaniyan de aloziyek heye. Li gorî Xeffarî piştî Cîhangîr, kurê wî Şah Rustemê zyem derkete ser textî û birayî wî Muhammed ku pê re neaheng bû, ji alî hakimê Hemedanê ve hate girtin û li kelaha Alamûtê hate hepskirin (h.c.). Şah Tahmasb leqeba "Xan"ê da Rustem û lelegî ya Şehrbanû Xanimê, yek ji şahzadeyên Safewî, ji da wî (Ebdî Beg, r. 143-144). Li gor hin çavkaniyên dawîn yê wekî *Alemarayî Abbasi* ku gelek hûrgiliyên rûdanên vê serdemê dihewîne, piştî Cîhangîr kurên wî Şah Rustem û Muhammedî direvine Bexdayê, lê wextek şûnde Şah Tasmab desthilatdariya Loristanê di navbera wan de par ve dike. Muhammedî guh neda desthilatdariya Safewiyan û ji aliyê hakimê Alamûtê ve hate girtin û bi fermana Şah Tahmasb li keleha Alamûtê hate hepskirin. Lê piştî demekî reviya Loristanê, xwe wekî itaetkar nîşan da û dîsa bû desthilatdar (Îskender Beg, h.c.).

Şah Rustem piştî qetla Cîhangîr Xan ji aliyê lele yê xwe, Ebû Muslim Guderzî, ve

hate birin bo Şah Tasmaşb û Şah Tahmasb hema ferman da ku wî li keleha Alamûtê hepis bikin. Lê xelkê Lorê Muhammedîyê temenbiçûk li keleha Çenkeleyê (Çengûleya li piştîkûh) veşartin. Hingê yekî derewîn xwe wekî Şah Rustem nîşan da û jina wî jî (jina Şah Rustem) pê re tevgeriya. Eşîrên Lor li dora wî civiyan û desthilatdarî danê. Şah Tahmasb mecbûr ma ku Şah Rustem ji zindanê derxe. Şah Rustem veşeriyê Loristanê û Şah Rustemê derewîn kuşt û desthilatdariya xwe stand. Di vê navberê de Muhammedî li hemberî birayê xwe serî hilda, Şah Rustem mecbûr ma ku ji sê paran yekî ji herêma Lora Biçûk bide birayê xwe Muhammedî. Lê wextek şûnde bi tehrîka jina Şah Rustem hate girtin û bi fermana Şah Tahmasb li keleha Alamûtê hate hepsikirin. Muhammedî deh sal di hepsê de ma. Kurên wî di xiyabê wî de dest bi serhildanê kirin û Hemedan, Gulpayigan û Isfahan talan kirin. Şah Rustem û mîrên Qizilbaşên li sînorên Loristanê jî aciz bûn, dawiyê Şah Tahmasb li gorî pêşniyazan ew ji hepsê derxist û şande Loristanê. Ji ber vê yekê Şah Rustem mecbûr çû Qezwînê û heta dawiya emrê xwe li wir ma û Muhammedî careke din li ser Loristanê hikim kir. Wî herçiqas bi Şah Tahmasb û Îsmailê Duyem ê Safewî re pêwendiyên dostane hebin jî, piştî mirina Îsmailê Duyem, Muhammedî îtaetî Siltan Mûradê (Duyem) Osmanî kir. Siltan Mûrad desthilatdariya Mendelî, Cesan, Badrayî û Tersaqê li rojavayê Piştîkûhê jî li Loristanê zêde kir û da Muhammedî. Ligel van, gava xwe ji ber Beglerbegiyê Bexdayê di xetereyê de dît, careke din berê xwe da Safewiyan û îtaetî Muhammed Xudabende (hikim 985-996 h./1577-1588 m.) kir. Wî keça Muhammedî bi kurê xwe yê welîahdê xwe Hemze Mîrza re zewicand (Bidlîsî: 74-81; Mûneccîmbaşî: h.c.).

Muhammed Xudabende piştî mirina Muhammedî, birêvebirina hikûmeta Loristanê da kurê wî Şahverdî. Wî di dema desthilatdariya Şah Abbasê Yekem (996-1038 h.) de li hemberî wî serî hilda (h.c.). Hin zanyarên dawiyê, sedema serhildana Şahverdî wekî kuştina Hamza Mîrzayê Safewî nîşan didin ku Hamza Mîrza mêrê xwişka wî û welîahdê Muhammed Xudabende bû. Şahverdî ji bo hîmayeya Osmanî, îtaetî Beglerbegiyê Bexdayê kir, lê gava ku Şah Abbas bi dewleta Osmanî re aşî saz kir, Şahverdî di serî de xwest ku xwe wekî aligirê her du dewletan nîşan bide. Gava hêviya wî ji dewleta Osmanî qut bû, careke din berê xwe da Şah Abbas û ji bo lêborînê nûnerekî xwe şande ba Şah Abbas (Sakî, 280, r. 1343). Şah Abbas jî bi sedema “Abbasîbûn û derketina şîitiya ji wê silsileyê” lêborina wî pejirand û yek ji şahzadeya Safewiyan bi wî re zewicand (Îskender Begê Munşî, 443/1-470). Şah Abbas bixwe jî hem bi xwişka Şahverdî û jina ewilîn a Hamza Mîrza re zewicî (Bidlîsî, r. 81; Afûşteyî, 487, r. 1350). Zêde neborî ku Şahverdî dîsa ji îtaeta Şah Abbas derket. Vê carê jî destûr neda ku reayayên “Qera Ulus” (eşîreke Elişgîr ku piştî êrîşa Osmanî ya 1000 h. de hatibûne Lora Biçûk) veşeriyê welatê xwe û îtaetî hakimên qizilbaşan bikin (Îskender Beg: 471/1). Paşî êrîşê Ûxûrlû Begê Beyatê kir ku ji berê ve di navbera wî û Şahverdî de ji ber desthilatdariya Birûcerdê dijminî hebû û desthilatdariya

Hamedanê ji aliyê Şah Abbas ve bo wî hatibû dayîn. Wî gelek kesên Beyatî kuştin û malên wan talan kirin. Şahkulî birayê Ûxûrlû çû Qezwînê û ji Şah Abbas alîkarî xwest û wî bixwe di 1002 h./ 1594 m. de êrîşî Loristanê kir. Şahverdî ji Şah Abbas reviya çû Sedmere (an Semîre, Kerxeyê îro). Şah Abbas piştî standina Xûrremabad desthilatdariya wê derê da Mehdî Lîlî Şamlû û bixwe li pey Şahverdî ket. Lê Şahverdî ji wir reviya Bexdayê û xwe sparte Osmanîyan (hemû: 471/1-472). Paşî 200 malên Lor koçî Xwarê (Germesara îro) kirin û ew bixwe jî vegeriya Qezwînê (Afûşteyî, r. 495).

Gava Ferhad Xan û Îtîmaduddewle, peywirdarên Şah Abbas, ji ser Xurremabadê re diçûne Xûzîstanê, Şahverdî gazî wan kir û ji wan xwest ku ew navbeynkariyê bikin da ku Şah desthilatdariya Loristanê lê vegeirîne. Herçiqaş baweriya Şah Abbas bi Şahverdî nedihat jî dawîyê de qebûl kir (Îskender Begê Munşî, 537/1). Şahverdî piştî Şah Abbas ji Loristanê vegeriya, hin kes li derdora xwe kom kirin û piştî derbaskirina rûbarê Kerxeyê êrîşê Mehdî Qulîyê Şamlû kir, lê li Xurremabadê şikest xwar û dîsa reviya Bexdayê û îtaetî padîşahê Osmanî kir. Piştî haya Şah Abbas ji kiryarên Şahverdî çêbû, careke din çavê xwe li şaşiyên wî girt û desthilatdariya Loristanê da wî (Bidlîsî, r. 82-83). Şah Abbas di 1006 h. de ji bo tepeserkirina Şahverdî û bi hinceta çûyina Isfehanê, careke din leşker şande Loristanê û kete li pey wî. Lêbelê vê carê jî, ji ber ku zanibû leşkerên Safewî nakevîne erdê Osmanî, reviya wê derê û li keleha Çengûleyê bi cih bû. Şah Abbass jî Allahverdî Xan û hin serbazên xwe yê din şandin wê derê. Di dawiyê de Allahverdî, Şahverdî û malbata wî desteser kirin û birin hizûra Şah Abbas. Şah Abbas hima fermana kuştina wî û hepskirina du kurên wî li keleha Alamûtê da. Piştî kuştina Şahverdî silsileyê atabegên Lor jî qediya. Şah Abbas desthilatdariya Loristanê da Huseyîn Xanê kurê Mensûr Begê Selwîzî, kurxalê Şahverdî. Lêbelê Semîre û derdora Bexdayê ji Loristanê veqetand û desthilatdariya wê da Tahmasb Qulî Xanê Înanlû. Piştî vê Huseyîn Xan li Piştîkûhê silsileyek ava kir ku bi navê waliyên Loristanê bi salan dewam kir (Îskender Beg, r. 538/1-541).

3. REWŞA SÎYASÎ Û CÎVAKÎ A ATABEGÊN LORISTANÊ

Hin coxrafyanûs û dîroknûsên dewra Moxolan derbarê rewşa malî û bacên hikûmeta Loristanê de agahiyên kurt dane. Bi gotina muellifê *Muntexib'ul-Tewarîxê*, di hikûmeta Seyfeddîn Rustem de -ku xelk xweşbext bûn û çandinî geş bû- mehsûl wekî bac ji xelkê dihatin komkirin (*Muntexib'ul-Tewarîx*, r. 56). Hemdullah Mustewfî belgeyeke deqîq ji miqdara bacên hikûmeta Îlxanan ên di navbera salên 735-740 h. nişan dide. Li gor gotinên wî di wê dewrê de baca diwanê li Lora Mezin û Lora Biçûk ji her yekî biqasî milyonek dînar (100 toman) dihate komkirin. Ji vê meblaxê tenê 91 hezar dînar bo navenda dîwanê dihat şandin, yê mayî di destê îdareyên mehelli de bû (Hemdullah Mustewfî, *Nuzhet'ul-Qulûb*, r. 70), lê Mazenderanî di *Rîsaleya Felekiyye* de miqdara bacên dîwanî yê sala 750 h./ 1349 m. li Lora Mezin wekî 320 hezar dînar (32 Toman) û li Lora Biçûk wekî 28 hezar dînar (28 Toman) tomar dike

(Mazenderanî, 156-168, r. 1952). Ibnî Betûte jî nîşan daye ku di dewra Nusret'ud-Dîn Ehmed de (li Lora Mezin) ev bac çawa tèn xerckirin. Li gorî gotinên wî vî Atabegî ji sê paran yek li artêşê û yên mayî jî li harema xwe û li xûlamên xwe xerc dikir. Ewqas jî wekî diyarî ji Îlxan Moxol re dişand (Ibnî Betûte, r. 205/1).

Rewşa dînî a dewra Atabegên Loristan ewqas ne diyar e. Zêdetirê agahiyên me yên vê mijarê ji geşta Ibnî Betûte ya li Lora Mezin têne bidestxistin. Ew piştî ku digihije Îzecê bi Şêxê vê derê Nûreddîn Kirmanî re diaxive. Li gorî gotina Şêx, ku ew di heman demê de berpirsiyarê tekyayan e, Atabegê Lor (Efrasiyabê Duyem) gelek qedrê wî digire û mezinên dewletê bi şev û roj têne seredana wî. Ibnî Betûte herweha dibêje ku Nusret'ud-Dîn Ehmedê babê Efrasiyab 460 tekya ava kirine ku 44 jê li Îzecê ne (h.c.), ji zêdehiya van tekyeyan û meyla sofîtiya hin Atabegên Lor wisa diyar dike ku sofîti li erdên Atabegên Lor belav e. Hetta dibêjin ku Hûsameddîn Xelîl, pêncemîn Atabegê Lora Biçûk, xwe wekî mirîdê Îbnê Rufaî dibîne ku Îbnê Rufaî ji navdarên sofîyên sedsala 6 h./12 m. û avakarê terîqeta Rufaîyye tê nasîn. Di heman demê de wî eleqe nîşanî Ibahiyê da û îtaetî Xelîfeyê Abbasî nekir û tevî Moxolan bû (Îbn-î Fûtî, 286, r. 1351; Reşîddîn, r. 606/1). Herçiqa dibêjin ku Bedreddîn Mesûde birayê cihnişînê Husameddîn Xelîl, ku li gor rîwayetê 4 hezar meseleyên fiqhî yên mezhebê şafiîtiyê hifz kiribû (Hemdullah Mustewfî, h., r. 557-558), navbera wî û sofîyan nebaş bû (Muntexib'ul-Tewarîx, r. 59-60). Hin desthilatdarên Loristanê yên wekî Yûsûf Şahê Yekem, Atabegê Lora Mezin qedrê edîb û zanyaran dizanî (Wessaf, r. 249). Hindû Şah bîn Sencer pirtûka *Tecarîb'ul- Selef* bi navê Nusret'ud-Dîn Ehmedê kurê Yûsûf Şah telif kir (Hindû Şah, 1-2, r. 1313) û Fezlûllah bîn Ebdûllah *Kitabul Mu'cem fi Asar Mulûk'el- Ecem* di dewra heman atabegê de nivîsî (Hacî Xelîfe, 1736, r. 1744/2).

4. ÇAVKANÎ

'Ebdî Begê Şîrazî, 'E. (1369 ş.). *Tekmelet'ul-Exbar, Be Kûşêşê 'Ebdulhuseyn Newayî*, Tehran: Ney.

Bidlîsî, Ş. (1343 ş.). *Şerefname*, Be Kûşêşê Muhemmed 'Ebasî, Tehran: Ilmî.

Efûşteyî, M. (1350 ş.). *Niqaret'ul Asar*, Be Kûşêşê Ihsan Eşraqî, Tehran: Bongahê Ter-cume û Neşrê Kitab.

Eta'ul-Mulkê Cuweynî. (1911 m.). *Tarîxê Cihanguşay*, Be Kûşêşê Muhemmed Qezwînî, Leiden: Kitabxaneyê Sedr.

Fesîh Xewafî, E. (1339 ş.). *Mucmelê Fesîhî*, Be Kûşêşê Mehmûd Ferrux, Meşhed: Bastan.

Hacî Xelîfe. (1967). *Keşf'ul-Zunûn*, Tehran: Îslamîyye.

Hemdullah Mustewfî. (1362 ş.). *Nuzhet'ul-Qulûb*, Be Kuşêşê G. Le Strange, Tehran: Duniyayê Kitab.

Hemdullah Mustewfî. (1362 ş.). *Tarîxê Guzîde*, Be Kûşêşê Ebdulhuseyn Newayî, Tehran: Emîr Kebîr.

- Hindûşah Bin Sencer. (1313 ş.). *Tecarşb'ul-Selef*, Be Kûşeşê 'Ebbas Iqbal, Tehran: Me'arif.
- Ibnî 'Erebşah, E. (1305 q.). *'Ecaib, El meqdûr*, Qahire: Mutbe'el 'Amire.
- Ibnî Betûte, M. (1987 m.). *Rehle*, Be Kûşeşê Muhammed Ebdulme'nem 'Uryan û Mustafa Qesas, Beyrût: Darul Ihyayul 'Ulum.
- Ibnî Fûtî, 'E. (1351 q.). *El-Hewadis'ul-Cami'e*, Bexdad: El-Mekteb'ul 'Erebiyye.
- Ibnî Fûtî, 'E. (1965 m.). *Telxîs Meceme'ul-Adab*, Be Kûşeşê Mustefa Cewad, Dimeşq, Wezaretul Seqafe ve ELL-Irşadel Qewmî.
- Iqbal, E. (1341 ş.). *Tarîxê Moxol*, Tehran: Emîr Kebîr.
- Îskender Begê Munşî. (1350 ş.). *Tarîxê 'Alemaryê 'Ebasî*, Tehran: Emîr Kebîr.
- Îzdîpenah, H. (1363 ş.). *Asarê Bastanî ve Tarîxîyê Loristan*, Tehran: Agah.
- Kutubî, M. (1335 ş.). *Tarîx El Mezfer*, Be Kûşeşê 'Ebdulhuseyn Newayî, Tehran: Ibnî Sîna.
- Lane-Poole, S. (1370 ş.). *Tarîxê Dewlethayê Îslamî ve Xanedanhayê Hikûmetger*, Tercume: Sadiq Secadî, Tehran: Neşrê Tarîxê Îran.
- Le Strange, G. (1337 ş.). *Coxrafyayê Tarîxê Serzemînhayê Xelafet Şerqî*, Tercume Muhammede 'Irfan, Tehran: Bunganê Tercume ve Neşrê Kitab.
- Mazenderanî, 'E. (1952 m.). *Rîsalet'ul-Felekiyye*, Be Kûşeşê Walter Hintz, Wiesbaden: Hey'etê Musteşerqîn der Ferhengistanê Mainz.
- Mîrxwand, M. (1339 ş.). *Rewzet'ul Sefa*, Tehran: Xeyam.
- Munecimbaşî, E. (Ş. 5019). *Cami'ul-Duwel*, Istanbul: Nusxeyê Xetî Kitabxaneyê Suleymanîye.
- Muntexib'ul-Tewarîxê Mu'înî. (1336 ş.). *Mesnûb be Mu'îneddîn Netenzî*, Be Kûşeşê Jean Aubin, Tehran: Xeyam.
- Nesewî, M. (1344 ş.). *Sîretê Celaleddîn Munkebrînî*, Be Kûşeşê Mucteba Mînewî, Tehran: Bunganê Tercume ve Neşrê Kitab.
- Nîzameddîn Şamî. (1363ş.). *Zefername*, Be Kûşeşê Ehmed Penahî Simnanî, Tehran: Bamdad.
- Qezwînî, M. (1911 m.). *Te'lîqat ber Tarîxê Cihanguşay* (bnr. Cuweynî), Tehran: Sedr.
- Rehîm ZadeSafewî, 'E. E.(1341 ş.). *Şerhê Cengha ve Tarîxê Zindeganîyê Şah Îsmâîlê Safewî*, Be Kûşeşê Yûsûf Poor Safewî, Tehran: Xeyyam.
- Reşîddîn Fezlullah. (1362 ş.). *Cami'ul Tewarîx*, Be Kûşeşê Behmen Kerîmî, Tehran: Kitabxaneyê Merkezi.
- Röhrborn, K. (1357 ş.). *Nizamê Eyalat der Duwreyê Safewî*, Tercume Keykawus Cihandarî, Tehran: Bunganê Tercume ve Neşrê Kitab.
- Sakî, 'E. M.(1343 ş.). *Coxrafyayê Tarîxî ve Tarîxê Loristan*, Xuremabad: Muhammedî.
- Spuler, B. (1365 ş.). *Tarîxul Moxol der Îran*, Tercume Mehmûd Mîraftab, Tehran: 'İlmê ve Ferhengî.
- Şebankareyî, M. (1363 ş.). *Mecme'ul-Ensab*, Be Kûşeşê Haşim Muheddis, Tehran:

Emîr Kebîr.

Şerefuddîn 'E. Y. (1972 m.). *Zefername*, Be Kûşêşê A. Urunbayev, Taşkent: Fen.

Wessaf'ul-Hezre, 'E. (1338 ş.). *Tarîxê Wessaf*, Tehran: Ibnî Sîna.

Xeffarî Qezwînî, E.(1434 ş.). *Tarîxê Cîhanara*, Be Kûşêşê Muhemmed Qezwînî, Tehran: Hafiz.

Xwandemîr, X. (1362 ş.). *Hebîb'ul-Siyer*, Be Kûşêşê Muhemmed Debîr Siyaqî, Tehran: Xeyyam.

Zambaur, Eduard Ritter von. (1980 m.). *Mu'cem'ul-Ensab ve'l-Esret'ul-Hakime*, Ter-cume: Zekî Muhemmed Huseyn Beg ve Hesên Ehmed Mehmûd, Beyrut: Darul Raendul 'Erebî.

5. Extended Abstract

The Atabakan of Lorestan was a Kurdish dynasty that appeared in Lorestan at the same time as the Seljuk weakened. Before the establishment of the Seljuk state, the territory of Lorestan was under the control of the Kurd governments of Hasanwayhids and then Annazids, who were established in today's Kermanshah. The Seljuks overthrew these dynasties; But despite this, some of their men were able to join the Seljuk Army and later, by weakening the Seljuk, came to power in areas like Lorestan. As the sources have written, the main core of the Atabakan government of Lorestan was established during the rule of Nasiruddin Muhammad bin Hilal, the grandson of Badr bin Hasnawieh, and Surkhab, who was definitely of Annazids descent, was active in Lorestan at the same time. In this way, there was no independent or semi-independent dynasty centered in the Lorestan region before the establishment of Atabkan of Lorestan the Great, and therefore this dynasty, which was established with the efforts of the Kurds, should be counted among the first dynasties that followed the decline of the Seljuk state. The Atabakan of Lorestan were divided into two branches, Lor Bozorg and Lor Koochek. The capital of Atabakan Lor Bozor was the city of Malmir or present-day Izeh in Khuzestan province of Iran. During several centuries of rule, they were able to capture many areas of their neighboring local powers and extend their territory to the vicinity of Fars and Isfahan in the east and Basra in the west. They were also able to extend their territory to Hamadan and Kermanshah. Although Atabakan had obtained this territory by force; But in order to acquire legitimacy, they contacted the Abbasid caliphs - although they only had spiritual influence.

The Abbasid caliphs sometimes interfered directly in the removal and installation of these Atabakans, but during the Mongol invasion, the initiative was sometimes in the hands of the Atabakans. Like a thousand horses, the great Atabak Lor tried hard to maintain his government in the conflict between Sultan Muhammad Khwa-rizmshah and Al-Nasser Abbasi Caliphate on the threshold of the Mongol invasion.

In addition, the relations of the small Atabak Lor with the Abbasid Caliphate - which was gradually coming to an end - Even before the invasion of the Mongols, due to the Caliph's support of their powerful rival, Suleiman Shah Ivai became very dark.

A little later, Badraddin Masoud, the 6th Atabak Lor Koochek, joined Hulako's army, and the Mongols killed both the Caliph and Suleiman Shah. It can even be said that if it wasn't for the emerging power of the Mongols, perhaps the basis of the small Lor government would have been endangered at this time. The Atabkans of Lorestan became tributaries to the Ilkhans like other local dynasties of Iran during the Mongol period. However, sometimes they also disagreed with them. For this reason, the Mughal ilkhans kept the brothers or children of these Atabaks as hostages in their camp and trained them in order to ensure their loyalty - who would often reach the government in the future - and on the other hand, if an Atabak head He would revolt or refuse to send tribute, so that they could give these hostages to the government instead of rebels.

There is little information about the relationship between Atabakan Lor the Great and Atabakan Lor the Little. As it appears from the sources, at least once, the Mongols have incited Atabakan Lor Koochek against Lor the Great. For example, after the death of Arghun, the Mongols asked Atabek Lor Koochek to help them with his army against Afrasiab I. There is also a report of selected history, which indicates that Tekle Atabek Lor the Great invaded the areas of Lor Koochek and captured some areas

After the Ilkhans, the Atabkans of Lorestan were involved in the quarrels of the rulers of Al Muzaffar and their rivals, and sometimes they obeyed this family. During the raids of Timur Gurkani to Iran, although the areas of the small Lor were badly destroyed, the Atabkans of the large Lor gradually declined. and finally they were completely extinct during the time of Timurids

During the decline of the Timurid government, the Atabkans of Lor Koochek not only succeeded in maintaining the government, but they were also able to expand their territory and enjoy considerable power in the west of Iran at the threshold of the emergence of the Safavids. In this period, because the area of Lor Koochek was a buffer zone between the Safavid and Ottoman governments, it was given a lot of attention by both governments, and due to the conflict between them, the Atabkans of Lor Koochek claimed more independence in this period, and when their interests required it, They did not hesitate to join the Ottomans. The peak of this independence will happen in the reign of Shahvardi, the last Atabak Lor Koochek, but he did nothing against Shah Abbas Safavi in the beginning of the 11th century/17 AD and during his time the Atabak Lor government was overthrown.